

การ “ปฏิรูป” กฎหมายและการศาลใน “ปัตตานี”

สมัยเจ็ดหัวเมือง

บทนำ

ทศวรรษที่ 1890 ถูกเรียกโดยนักวิชาการบางคนว่าเป็นทศวรรษอันยาวนานโดยเฉพาะสำหรับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากเป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองจากสังคมแบบจารีตที่มีเจ้าปกครองท้องถิ่นเป็นผู้อำนาจสูงสุด มาเป็นการปกครองแบบอาณานิคมที่มีข้าหลวงชาวต่างชาติมากำกับดูแล¹ ถึงแม้ไทยจะไม่ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษและฝรั่งเศสอย่างประเทศรอบข้าง แต่ก็หนีไม่พ้นอิทธิพลและความกดดันจากชาติทั้งสองทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่งผลให้ไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ต้องปรับเปลี่ยนสังคม วิถีคิด รวมไปถึงรูปแบบการปกครองประเทศขนานใหญ่

¹ เช่นรัฐในแหลมมลายูที่ถูกอังกฤษปกครอง ดูเพิ่มใน Peletz, Michael, *Islamic Modern: Religious courts and cultural politics in Malaysia*. (Princeton University Press, 2002), pp.48-53.

[เรื่องจากปก]

ปิยดา ชลวร

นักวิจัย Center for Southeast Asian Studies
Kyoto University

สิ่งที่เห็นเด่นชัดอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงคือการจัดรูปแบบการปกครองแบบใหม่ที่เรียกว่าเทศาภิบาลในปี 1892 ภายใต้การกำกับดูแลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ(พระยศขณะนั้น) ในฐานะเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยคือการที่ส่วนกลางเข้าไปมีส่วนในการปกครองในหัวเมืองชั้นในและหัวเมืองชั้นนอกมากขึ้นแทนที่จะให้เจ้าเมืองท้องถิ่นปกครองอย่างที่เคยเป็นมา (หรือที่เรียกว่ากินเมือง)

ปัตตานีซึ่งในขณะนั้นถูกแบ่ง

เป็นเจ็ดหัวเมืองก็อยู่ในกระแสดังกล่าวของการเปลี่ยนแปลงนี้² ในระยะแรกของการตั้งระบบเทศาภิบาล หัวเมืองทั้งเจ็ดถูกรวมเข้ากับมณฑลนครศรีธรรมราชซึ่งตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1896 กำกับดูแลโดยนครศรีธรรมราช สงขลาและพัทลุง³ มีพระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงมณฑลคนแรก หลังจากที่พระยาสุขุมนัยวินิตได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงมณฑลนครศรีธรรมราชไม่นาน ก็เริ่มเตรียมการปฏิรูปการเมืองการปกครองในแถบเจ็ดหัวเมือง

โดยปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเมือง การเก็บภาษี กฎหมาย และการศาลไปพร้อมๆกัน พระยาสุขุมนัยวินิตดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษประจำเจ็ดหัวเมืองในช่วงแรก จึงมีบทบาทมากในการปฏิรูปการปกครองในบริเวณนี้ ในปี 1901 ได้เปลี่ยนสถานะของหัวเมืองทั้งเจ็ดเป็น “บริเวณเจ็ดหัวเมือง” และออกกฎข้อบังคับการปกครองร.ศ 120 ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหาร การเก็บภาษีและกฎหมายครั้งใหญ่

² หัวเมืองทั้งเจ็ดได้แก่ตานี ยะหริ่ง สายบุรี หนองจิก ยะลา รามันและระแงะ หัวเมืองเหล่านี้ถูกแบ่งในสมัยปลายรัชกาลที่ 1 แต่ละหัวเมืองมีเจ้าเมืองปกครองแต่ต้องส่งส่วยต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปยังกรุงเทพฯและอยู่ภายใต้การควบคุมของสงขลา

³ ประเทศราชอย่างกลันตันและตรังกานูไม่ได้ถูกรวมเข้ามาในระบบนี้ แต่สยามส่งข้าหลวงไปให้คำปรึกษา

โดยให้อำนาจข้าหลวงบริเวณในการปกครองดูแลบ้านเมืองและควบคุมความประพฤติของเจ้าเมือง และเมื่อเห็นว่ามีพร้อมแล้วจึงแยกบริเวณเจ็ดหัวเมืองออกจากมณฑลนครศรีธรรมราชตั้งเป็นมณฑลปัตตานีในปี 1906 ประกอบไปด้วย 4 เมืองด้วยกัน คือปัตตานี ยะลา ะแงะและสายบุรี มีพระยาศักดิ์เสนี (หนา บุนนาค) เป็นข้าหลวงมณฑลคนแรก⁴ ระยะเวลา 10 ปีในช่วง ค.ศ 1896 ถึง 1906 จึงถือได้ว่าเป็น ‘ทศวรรษอันยาวนานของปัตตานี’ ด้วยเนื่องจากเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเมืองและสังคมซึ่งส่งผลมาถึงปัจจุบัน

ในบรรดาการปฏิรูปหลักๆ ในปัตตานี สิ่งที่น่าสนใจและเป็นที่ยกเถียงกันในหมู่นักวิชาการคือเรื่องของกฎหมายและการศาลเนื่องจากกฎหมายและการศาลเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนทุกระดับตั้งแต่ประชาชนคนธรรมดาไปจนถึงเจ้าปกครองท้องถิ่น เป็นการวางระบบพื้นฐานว่าเมื่อเกิดการพิพาทกัน คู่กรณีควรจะไปหาใครเพื่อให้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทใช้กฎหมายอะไรและการลงโทษควรจะเป็นอย่างไร เป็นที่รู้กันว่าสาเหตุที่สยามปฏิรูปกฎหมายและการศาลทั่วประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากจะเพื่อแก้ไขกฎหมายและปรับปรุงระบบการศาลให้เป็นระเบียบแบบแผนและมีความยุติธรรมมากขึ้นกว่าแต่ก่อนแล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นบรรดาประเทศตะวันตกเห็นว่าสยามได้ปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย การที่สยามจ้างที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างชาติมากมายก็เพื่อต้องการแก้ไขสนธิสัญญาเรื่อง

สิทธิสภาพนอกอาณาเขตเพื่อให้รอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้น

นโยบายการปฏิรูปกฎหมายและการศาลที่สยามทำในเจ็ดหัวเมืองนั้นไม่ต่างกับนโยบายที่ทำในหัวเมืองอื่นๆ คือการสร้างศาลและคุก แต่งตั้งผู้พิพากษาและอัยการและให้ใช้บทกฎหมายไทยให้เหมือนกันทั่วประเทศแต่สิ่งที่เจ็ดหัวเมืองต่างจากภูมิภาคอื่นก็คือประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนมุสลิม แต่เดิมเมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างมุสลิมด้วยกัน คู่ความมักไปฟ้องที่ศาลศาสนาโดยมีโต๊ะครูหรือโต๊ะกาตีเป็นผู้พิพากษาอยู่ข้อบังคับเกี่ยวกับการศาลที่ออกมาในปี 1901 ยังคงศาลศาสนาเอาไว้แต่ให้รวมเข้ามาอยู่ภายใต้ระบบการศาลของไทยซึ่งมีผลมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาเรื่องการกฎหมายและการศาลในเจ็ดหัวเมืองที่ผ่านมามีการตีความแตกต่างกัน นักวิชาการไทยมักมองว่าการที่สยามเข้าไปปรับเปลี่ยนกฎหมายข้อบังคับเกี่ยวกับกฎหมายและการศาลนั้นเป็นการวางระบบและ "ปฏิรูป" กระบวนการยุติธรรมในหัวเมืองมลายูซึ่งสยามมองว่าล้าสมัยไม่เป็นธรรมต่อประชาชนและไร้ประสิทธิภาพ จำต้องใช้กฎหมายสยามที่ (สยามมองว่า) ทันสมัยและเป็นธรรมกว่าเข้าไปใช้ การที่สยามยังคงให้มีศาลศาสนาหรือศาลโต๊ะกาตีนั้นเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมของคนมลายู เพียงแต่เข้าไปปรับปรุงวิธีการให้ทันสมัยและยุติธรรมขึ้น ซึ่งถือเป็นความสามารถของผู้นำสยาม⁵

⁴ พรรณงาม เเงาธรรมสาร, การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), บทที่ 5, 6.

⁵ สมโชติ อ่องสกุล, การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ.2449-2474), (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรจน์ ประสานมิตร, 2521), บทที่ 3.เช่นพรรณงาม เเงาธรรมสาร (เพ็งอ้าง) และสมโชติ อ่องสกุล (เพ็งอ้าง).

อย่างไรก็ตาม หากมองในบริบทของลัทธิอาณานิคมแล้ว สยามก็ไม่รอดพ้นที่จะถูกวิจารณ์ว่าเป็นเหมือนเจ้าอาณานิคมที่เข้าไปปกครองปัตตานี นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งมองว่าการที่สยามรักษาศาสนาโตะกาลีไว้หลังจากนำระบบที่ "ทันสมัย" กว่ามาใช้ นั้นเป็นการกระทำที่ไม่ต่างจากที่อังกฤษหรือฮอลันดาทำกับเมืองขึ้นของตนในแหลมมลายูหรือหมู่เกาะอินโดนีเซีย⁶ คือนำระบบใหม่เข้ามา (บังคับ) ใช้ในขณะที่เดียวกันก็กระบบเก่าไว้ไม่ให้ถูกรื้อถอน ล้มล้างระบบเดิมไปหมด ลูซให้ความเห็นว่าการที่สยามรักษาศาสนาอิสลามไว้ก็เพียงเพื่ออวดอ้างกับมหาอำนาจอื่นว่าตนได้พยายามรักษาขนบธรรมเนียมพื้นเมืองไว้หากแต่ในทางปฏิบัติแล้วเป็นการที่ชาวพุทธเข้าไปแทรกแซงกิจการศาสนาของชาวมุสลิมเพราะสยามไม่มีทางเข้าใจการตีความและวิธีการตัดสินตามแบบศาสนาอิสลามได้⁷

บทความนี้ไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะตัดสินว่าการตีความของใครถูกกว่ากันเพราะเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับมุมมองจากมุมมองไหน แต่ไม่ว่าเราจะมองจากมุมมองของสยามหรือมุมมองของปัตตานี ที่รู้ๆ คือช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่อดันศตวรรษที่ 20 ถือเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองของทั้งสยามและ

ปัตตานี และเป็นช่วงเริ่มต้นของการวางระบบกฎหมายและการศาลแบบใหม่ หากแต่การศึกษาเรื่องนี้กลับไม่มีความคืบหน้าใดๆ ที่ยังมีเรื่องให้ศึกษาอีกมากในรายละเอียด⁸ บทความนี้จะศึกษาระบบการศาลของปัตตานีในยุคเจ็ดหัวเมืองก่อนที่สยามจะออกกฎหมายใหม่ในปี 1901 และดูว่าหลังจากออกกฎหมายแล้วรูปแบบการใช้กฎหมายและการศาลในเจ็ดหัวเมืองเปลี่ยนไปอย่างไรโดยจะเปรียบเทียบกับสภาพการศาลของสยามในช่วงเดียวกัน และจะยกการพิจารณาตีความในศาลศาสนามาเป็นกรณีศึกษาโดยเน้นที่ช่วง 10 ปีแรกของการปฏิรูป

ไม่ว่าเราจะมองจากมุมมองของสยามหรือมุมมองของปัตตานี ที่รู้ๆ คือช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่อดันศตวรรษที่ 20 ถือเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองของทั้งสยามและปัตตานี

⁶ Koch, Margaret, 1977. "Patani and the Development of a Thai State." (Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society, Vol.L2, 1977), p.70-1.

⁷ Loos, Tamara, Subject Siam: Family, Law, and Colonial Modernity in Thailand. (Chiangmai: Silkworm Books,2006),p.88-94; "Competitive Colonialisms: Siam and the Malay Muslim South" (In Ambiguous Allure of the West: Trace of colonial in Thailand. Edited by Rachel Harrison and Peter Jackson, Hongkong: Hongkong University Press, 2010).

⁸ งานที่ศึกษาเรื่องนี้อย่างละเอียดได้แก่งานของพรรณงาม เก้าธรรมสาร (อ้างแล้ว)และสมโชค อังสกุล (อ้างแล้ว) ซึ่งผ่านมากว่า 30 ปีแล้ว งานล่าสุดมีของลูซ (เพิ่งอ้าง) แต่เป็นการวิพากษ์การปกครองเมืองขึ้นของสยามมากกว่าจะศึกษาเรื่องกฎหมายและการศาลโดยตรง

กฎหมายและการศาลในจังหวัดเชียงใหม่

คำถามแรกเกี่ยวกับการศาลและกฎหมายในปัตตานีคือแต่เดิมบริเวณแถบนี้มีการตัดสินกรณีพิพาทกันอย่างไรและใช้กฎหมายอะไรตัดสินคดีความน่าเสียดายที่เราแทบไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้รู้เพียงคร่าวๆ ว่าดินแดนแถบนี้ใช้กฎหมายอิสลามกันมานาน หลังจากที่สยามแผ่อำนาจมาในปัตตานีในต้นสมัยรัตนโกสินทร์และอพยพคนไทยมาอยู่บริเวณนี้เยอะขึ้นทำให้มีการใช้กฎหมายไทยด้วย ส่วนคนจีนที่อยู่ในปัตตานีก็มีกฎหมายเฉพาะของคนจีน⁹ อย่างไรก็ตามการตัดสินคดีความในปัตตานีในสมัยก่อนคงไม่ต่างจากสยามหรือที่อื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากนัก คือตัดสินกันโดยให้โจทก์และจำเลยสาบานและพิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยการดำน้ำหรือเดินลุยไฟ และมักให้ความสำคัญกับพยานมากกว่าหลักฐาน การขึ้นศาลคงไม่ใช่วิธีที่ทำกันโดยทั่วไปเพราะมักให้คนกลางซึ่งเป็นผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีสถานะทางสังคมอย่างเจ้าเมืองเป็นคนไกลเกลี่ย

เองก็กล่าวว่าการชดริยสยามในสมัยก่อนประกาศใช้กฎหมายตราสามดวงก็จริงแต่ในเขตหัวเมืองที่ห่างไกลดูจะไม่ได้ใช้กันเป็นจริงเป็นจังเท่าใดนักเนื่องจากใช้วิธีตามประเพณีปฏิบัติอย่างที่กล่าวมามากกว่า¹⁰

ในแถบแหลมมลายูเองมีกฎหมายขนบธรรมเนียมมลายูหรือ อาตัต ใช้มาตั้งแต่โบราณ กฎหมายอาตัตเป็นกฎข้อบังคับและบทลงโทษเกี่ยวกับการประพฤติดัว กฎบนเรือสำหรับลูกเรือ และกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินและมรดกของคนมลายู กฎหมายอาตัตถือกำเนิดมาจากมิงกาเบาในเกาะสุมาตราแล้วแพร่ไปในมะละกาและรัฐต่างๆ ในแหลมมลายู ต่อมาเมื่อมีการรับศาสนาอิสลามเข้ามาในแถบนี้กฎหมายอิสลามได้ถูกนำมาผสมผสานกับกฎหมายอาตัต รัฐมลายูแต่ละรัฐมีกฎหมายอาตัตเป็นของตนเองเช่น อุตังอุตังเกอรจาอัน (กฎหมายของรัฐ), กฎหมายทางทะเลของมะละกา, กฎหมายเคดะห์, กฎหมายยะโฮร์และกฎหมายเปรัก และมีการศึกษาเรื่องนี้ออกมาพอสมควรแต่กฎหมาย

⁹ พรณงาม เจ้าธรรมสาร, การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ..., หน้า 52-3.

¹⁰ Engel, David M., Code and Custom in a Thai Provincial court: the Interaction of Formal and Informal System of Justice. (The Association for Asian Studies Monographs, No. 34. Arizona: the University of ArizonPress), p.19-20.

¹¹ นิอับลูราภิ บินนิฮ์สันชี้ว่าปัตตานีมีกฎหมายอาตัตชื่อ "อุตัง อุตัง ปัตตานี" ปัจจุบันเก็บอยู่ในหอสมุดรัฐสภาในกรุงวอชิงตัน ดีซีของสหรัฐอเมริกาแต่เนื้อหาเป็นอย่างไรนั้นดูเหมือนจะไม่มีคนศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง จากงานศึกษาของฮุกเกอร์ กฎหมายที่ใช้ในปัตตานีพบอยู่ในกฎหมายทางทะเลของมะละกา (Malacca Maritime Law) ซึ่งเป็นกฎข้อบังคับและบทลงโทษของลูกเรือบนเรือและกฎหมายเบ็ดเสร็จ ถูกตราขึ้นในราวศตวรรษที่ 17 ปัจจุบันเก็บอยู่ที่หอสมุด The Royal Asiatic Society กรุงลอนดอนและมหาวิทยาลัยไคเนนประเทศเนเธอร์แลนด์ (Hooker 1972, 76-81). อาตัตนอกจากจะหมายถึงตัวบทกฎหมายแล้วยังมีความหมายกว้างๆ คือขนบธรรมเนียมประเพณี คำสอนการปฏิบัติตนและสุภาพของคนมลายูด้วย ต่อมาเมื่อรัฐต่างๆ รับศาสนาอิสลามเข้ามาจึงรวมเอาคำสอนและกฎหมายของอิสลามเข้ามา กฎหมายอาตัตที่ใช้ในรัฐต่างๆ ในแหลมมลายูแตกต่างกันไปในรายละเอียดและรับอิทธิพลของกฎหมายอิสลามมากขึ้นแตกต่างกันไปตามท้องที่ อาตัตในบางที่เช่นอะเจะห์ผสมผสานความเชื่อของฮินดูและพุทธด้วย เช่น ในพิธีเกี่ยวกับเด็กแรกเกิด ดูเพิ่มใน M.B. Hooker 1972; Hooker 1986; Peletz, Michael 2002, chapter.1.

รายละเอียดเกี่ยวกับการศาลในเจ็ดหัวเมืองเพ็ญจะมีให้เห็นมากขึ้นในปลายศตวรรษที่ 19 เมื่อรัชกาลที่ 5 มีนโยบายปฏิรูปกฎหมายและการศาล โดยยกเลิกประเพณีเก่าๆ ที่ลงโทษแบบรุนแรง และวางระบบการศาลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ระบบการศาลแบบเดิมศาลมักกระจายอยู่ตามหน่วยงานต่างๆ โดยที่แต่ละหน่วยงานตั้งผู้พิพากษาคัดสินคดีกันเอง ในปี 1892 รัชกาลที่ 5 จึงรับสั่งให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมตั้งขึ้นเพื่อรวมการตัดสินคดีความมาอยู่ในที่เดียวกัน ศาลต่างๆ ในกรุงเทพซึ่งเดิมสังกัดกระทรวงมหาดไทยเปลี่ยนไปสังกัดกระทรวงยุติธรรมแต่ศาลในเขตปริมณฑลและตามหัวเมืองต่างๆ รวมทั้งหัวเมืองมลายูยังคงขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาล ศาลหัวเมืองในขณะนั้นแบ่งเป็นศาลมณฑล ศาลเมืองและศาลแขวงตามพระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ.114 ซึ่งประกาศใช้ในปี 1895¹² สำหรับในเจ็ดหัวเมือง เมืองใหญ่ๆ อย่างตานี (หรือปัตตานี) ในขณะนั้นมีสองศาลด้วยกัน คือศาลเมืองและศาลข้าหลวง เราารู้เพียงคร่าวๆ ว่าศาลเมืองมีเจ้าเมืองเชื้อสายมลายูหนึ่งเป็นผู้พิพากษาซึ่งตัดสินคดีที่มีราษฎรอุทธรณ์ ส่วนศาลข้าหลวงมีข้าหลวงคนไทยที่ถูกส่งมาจากส่วนกลางหนึ่งเป็นผู้พิพากษา

ศาลข้าหลวงน่าจะถูกตั้งขึ้นไม่นานหลังจากที่มีพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวงใน

ร.ศ. 115 (1896) พระยาสุขุมนัยวินิตในฐานะข้าหลวงพิเศษในเจ็ดหัวเมืองหนึ่งเป็นผู้พิพากษาในศาลข้าหลวง ศาลข้าหลวงมีหน้าที่อะไรและคาบเกี่ยวกับศาลเมืองอย่างไรไม่เป็นที่แน่ชัด แต่ในบางกรณีประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากเจ้าเมืองจะมาฟ้องกับศาลข้าหลวง ดังจะเห็นได้จากกรณีของเชษฐารุ่นที่ฟ้องพระยายะหริ่งดังจะกล่าวต่อไป

การศาลในเจ็ดหัวเมืองจากมุมมองของสยาม

เมื่อพระยาสุขุมเดินทางไปตรวจราชการในหัวเมืองทั้งเจ็ดในปี 1896 ได้พบปัญหาหลายอย่างเกี่ยวกับการใช้กฎหมายและการว่าความ เช่น "การพิพากษาอรรถคดีของราษฎรยังไม่เป็นแบบแผน ก้าวก้ำกัวยังอยู่มาก ความบางเรื่องฟ้องที่ศาลเมือง บางเรื่องฟ้องศาลข้าหลวง ไม่มีกำหนดขีดชั้นเป็นแน่นอนว่าความรูปใดควรฟ้องศาลเมือง ความรูปในควรฟ้องศาลข้าหลวง อีกประการหนึ่งกฎหมายที่ใช้อยู่ในบ้านเมืองบางเรื่องก็ใช้พระราชกำหนดกฎหมายกรุงเทพ บางเรื่องก็ใช้ตามทางศาสนาธรรมเนียมแขก เป็นการยากลำบากแก่ผู้พิพากษาตุลาการแลยากแก่ผู้ต้องคดีเป็นอันมาก"¹³

อีกประการหนึ่งคือสยามเห็นว่ากฎหมายที่ใช้กันในบริเวณนั้น "เป็นการตรงกันข้ามกับความยุติธรรมแลพระราชกำหนดกฎหมายสยาม ข้างฝ่ายความอาญาก็อยู่ข้างใช้อำนาจรุนแรงไม่ควรเชยงก็เชยงแลถึงที่ควรจะทำโทษนั้นก็ปกปิดแอบๆ ทำโดยที่เกรงข้าหลวงจะทราบความเข้า..."¹⁴

¹² กระทรวงยุติธรรม, 100 ปีกระทรวงยุติธรรม. (2535), หน้า 44.

¹³ รายงานเรื่อง "ข้อบังคับศาลหัวเมืองแขก 7 เมือง" โดยพระยาสุขุมนัยวินิตถึงกระทรวงมหาดไทย 20 ธ.ค. ร.ศ. 116, ห.จ.ช., ร.5 มหาดไทย 43/16.

¹⁴ "เรื่องคำชี้แจงข้อบังคับศาลเมืองแขก" โดยพระยาสุขุมนัยวินิตถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 116, ห.จ.ช., ร.5 มหาดไทย 43/16.

อันที่จริงการใช้อำนาจเกินควรของเจ้าเมืองมลายู มีการรายงานไปยังกรุงเทพฯ ตั้งแต่ก่อนที่พระยา สุขุมจะเข้าไปปฏิรูปเจ็ดหัวเมืองแล้ว ในปี 1894 พระยาเพชรภินาถนฤเบศ ผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็น ผู้ว่าราชการเมืองหนองจิกได้ส่งรายงานเกี่ยวกับการว่าความของที่นั่นว่าเจ้าเมืองหนองจิกตัดสินคดี ตามอำเภอใจ ไม่มีแบบแผนอะไรเป็นเกณฑ์ คดีโจร ผู้ร้ายหรือฆ่ากันตาย เจ้าเมืองจะเป็นผู้กำหนดโทษ โดยให้โจรผู้ร้ายมาเสียค่าไถ่โทษตามความพอใจของ เจ้าเมือง คดีแพ่งเจ้าเมืองก็มีสิทธิ์ตัดสินแพ้นั้นโดย ไม่มีผู้ใดขัดขวาง ในคดีพิพาทเกี่ยวกับมรดก หากคู่ สามีภรรยาตายไปโดยไม่มีบุตรแทนที่มรดกจะตกเป็น ของญาติผู้ตายที่ยังมีชีวิตอยู่กลับต้องยกให้เจ้าเมือง หมด¹⁵

อย่างไรก็ตาม หากเราดูรัฐใกล้เคียงอย่าง กลันตันก็จะพบว่าวิธีการพิจารณาคดีและบทลงโทษ แบบดั้งเดิมก็ถูกวิพากษ์เช่นเดียวกัน ดับบลิว. เอ. เกรแฮม ชาวอังกฤษที่สยามส่งไปเป็นที่ปรึกษา สุลต่านกลันตันในปี 1902 ส่งรายงานไปถึงสยาม ว่าการตัดสินคดีความตาม “ธรรมเนียมปฏิบัติแบบ มลายู” ในกลันตันเป็นสิ่งที่แปลกประหลาดและเป็น อุปสรรคต่อการปกครองที่ดี เขาบันทึกว่าคดี ฆาตกรรมที่นั่นสามารถไถ่โทษได้ด้วยการปรับเงิน ตั้งแต่ 50-1,000 ดอลลาร์ คดีลักขโมยมีโทษถึงตัด มือหรือเท้าแต่ระยะหลังสามารถเปลี่ยนเป็นปรับเงิน เพียงเล็กน้อยได้ ส่วนผู้หญิงห้ามมาเป็นพยานในคดี

ฆาตกรรม ผู้ถูกกล่าวหาเพียงแค่สาบานว่าตนเป็น ผู้บริสุทธิ์ก็ถูกปล่อยตัวไปได้ทุกเมื่อ เมื่อเกรแฮม เสนอเรื่องนี้ต่อสุลต่านกลันตัน พระองค์เห็นด้วยกับ เกรแฮมให้ยกเลิกการใช้ธรรมเนียมมลายูกับคดี อาญาท่ามกลางเสียงคัดค้านของเหล่าอิหม่ามและ ชนชั้นสูง อย่างไรก็ตามในเรื่องของการจัดระบบการ ศาลและการพิจารณาคดีในกลันตันยังมีปัญหาอยู่ หลายอย่าง เกรแฮมรายงานว่าก่อนหน้านี้ข้าหลวง สงขลาและข้าหลวงกลันตันได้เคยแนะนำให้สุลต่าน จัดระบบการศาลใหม่โดยแต่งตั้งผู้พิพากษา ตั้งศาล และปรับปรุงกฎระเบียบการศาลต่างๆ ซึ่งก็ดำเนิน มาได้บ้าง ประชาชนก็ตั้งหน้าตั้งตาคอย แต่ทำได้ไม่ เท่าไรก็เกิดความวุ่นวายทางการเมืองทำให้เจ้า ปกครองมักหันไปแต่งตั้งตุลาการที่เข้าข้างรัฐ มากกว่าประชาชน เหล่าขุนนางถือโอกาสช่วง สุลต่านกำลังล้มเลพระทัย ต่างพากันกลับไป พิจารณาคดีตามประเพณีอย่างที่เคยทำมาคือ พิจารณาคดีในบ้านตัวเองและรับสินบนจากโจทก์ และจำเลย ผลก็คือการว่าความแบบเก่าซึ่งผสมกัน ระหว่างกฎหมายอิสลามกับ “ธรรมเนียมปฏิบัติ แบบมลายู” ถูกกลับมาใช้อีกครั้ง

อย่างไรก็ตามเกรแฮมได้เดินหน้าจัดรูปแบบ การศาลใหม่โดยตั้งศาลขึ้นสามศาล คือศาลสูง ศาล กลางและศาลในคดีเล็กน้อย ในศาลสูงมักให้ขุนนาง ชั้นผู้ใหญ่และญาติของสุลต่านนั่งเป็นตุลาการแต่ พวกเขาไม่รู้กฎระเบียบและใช้เวลาซักไซ้คู่กรณีเป็น

¹⁵ พรณงาม เง่าธรรมสาร, การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ..., หน้า 56-7; “พระยาเพชรภินาถผู้ว่าราชการเมืองหนองจิก ออกความเห็นจัดการบ้านเมือง” 6 พฤศจิกายน ร.ศ 113, ห.จ.ช ร.5 มหาดไทย 49/26. ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าเจ้าเมืองหนองจิก ในตอนนั้นเป็นใคร รู้แต่ว่าในปี 1898 มีเจ้าเมืองชื่อนายเกลี้ยงหรือพระยาแก้วดำ (ครองชัย หัตถา, ประวัติศาสตร์ปัตตานี สมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551) หน้า 153.

เวลานาน ศาลสูงเป็นศาลที่ด้อยประสิทธิภาพที่สุดในความเห็นของเกรแฮม¹⁶

การพิจารณาตีความที่พระยาสุขุมเห็นในเจ็ดหัวเมืองอาจจะไม่ต่างจากที่เกรแฮมเห็นในกลันตันมากนัก อย่างไรก็ตามสิ่งที่ดูจะรบกวนใจผู้ปกครองสยามมากที่สุดน่าจะเป็นการที่เจ้าเมืองมลายูมีอำนาจเด็ดขาดในการศาลและมักใช้อำนาจเกินควร โดยเฉพาะการที่เจ้าเมืองตัดสินประหารชีวิตคนผิดในกรณีชายชู้เพราะก่อนหน้านี้เคยเกิดกรณีพระยาสายฆ่าเมียชู้ตาย และชายชู้ตายและบุตรพระยารามันฆ่าแม่ชู้ตาย รัชกาลที่ 5 รับสั่งให้พระยาสุขุมลงไปชำระคดีเอง¹⁷ สยามเห็นว่าโทษประหารชีวิตไม่ว่าจะตัดสินในศาลใด ต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์ก่อน¹⁸

เราคงต้องทำความเข้าใจว่าการที่พระยาเพชรภิบาล พระยาสุขุมหรือเกรแฮมมองว่ากระบวนการศาลและกฎหมายในมลายูไม่มีประสิทธิภาพ เจ้าเมืองใช้อำนาจตามอำเภอใจนั้นไม่ใช่เรื่องแปลกเพราะพวกเขาเข้าไปในฐานะนักปฏิรูป จึงมักจะมองทุกอย่างจากบรรทัดฐานของตนและมองว่าทุกอย่างควรได้รับการแก้ไข ซึ่งเป็นมุมมองเพียงฝ่ายเดียวไม่มีคำชี้แจงของเจ้าเมืองเกี่ยวกับธรรมเนียมปฏิบัติของมลายูหรือคำอธิบายว่าเพราะเหตุใดพวกเขาจึงทำเช่นนั้นซึ่งอาจจะดูไม่เป็นธรรมเท่าใดนัก

จากปัญหาต่างๆ ที่พระยาสุขุมเห็นได้นำไปสู่ร่าง “ข้อบังคับสำหรับศาลเมืองแขก 7 หัวเมือง” 10 ประการซึ่งพระยาสุขุมเสนอต่อกรมหลวงดำรงฯ ในปี 1897 ร่างดังกล่าวมีเนื้อหาที่สำคัญที่มีผลต่อกระบวนการศาลในสามจังหวัดภาคใต้มาจนถึงปัจจุบัน ใจความสำคัญของข้อบังคับนี้คือ *ให้แต่ละหัวเมืองตั้งศาลเมืองขึ้นหนึ่งศาล หัวเมืองใดมีอาณาเขตกว้างให้มีศาลอำเภอขึ้นอีกหนึ่งหรือสองศาล และให้มีกำหนดเวลาเปิดศาลปิดศาลเป็นธรรมเนียม* เนื่องจากการชำระคดีมักทำกันที่บ้าน ผู้พิพากษา พระยาสุขุมออกกฎหมายห้ามไม่ให้ชำระความที่อื่นนอกจากที่ศาล วันไว้แต่จะได้อนุญาตเป็นการพิเศษเป็นครั้งเป็นคราวเท่านั้น ส่วนเรื่องตุลาการกฎหมายให้อำนาจข้าหลวงกับเจ้าเมืองในการเลือกตุลาการที่สมควรไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อสายไทย จีน หรือมลายู 3 คน เมื่อจะตัดสิน ต้องลงชื่อไม่ต่ำกว่า 2 คน เมื่อครบ 7 วันให้ศาลทำรายงานยื่นเจ้าเมืองครั้งหนึ่ง หากมีคดีใดที่ศาลไม่สามารถตัดสินได้ให้นำเรื่องไปปรึกษาเจ้าเมือง ถ้าเจ้าเมืองแก้ปัญหาไม่ได้ให้หารือกับข้าหลวงประจำเมือง (ในตอนแรกในเจ็ดหัวเมืองมีข้าหลวงใหญ่คนเดียว ต่อมาตั้งข้าหลวงประจำแต่ละเมือง)

กฎหมายให้อำนาจข้าหลวงค่อนข้างมากในการแนะนำและสอนวิธีการจัดศาลแก่เจ้าเมืองและ

¹⁶ “General report of Affairs in the State of Kelantan for the Year Aug.1903-Aug.1904”, submitted to Siam by W.G Graham. British National Archive, FO 69/265 p. 294.

¹⁷ พรรณงาม เก่าธรรมสาร, *การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ...*, หน้า 301; สมโชติ อ่องสกุล, *การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี*, หน้า 169.

¹⁸ อย่างไรก็ตามเรื่องนี้ลูชมองว่าที่จริงแล้วสยามไม่ยอมให้เจ้าเมืองมลายูลงโทษฆ่าคนเพราะถือว่ากษัตริย์สยามเท่านั้นที่จะมีสิทธิ์เหนือชีวิตประชาชน การที่เจ้าเมืองลงโทษประหารชีวิตโดยพลการถือว่าเป็นการขัดขืนต่ออำนาจกษัตริย์สยาม (Loos, Subject Siam...”, p.91)

ตุลาการ นอกจากจะแต่งตั้งตุลาการแล้ว ข้าหลวงยังมีอำนาจหน้าที่ตักเตือนการว่าความของตุลาการ หากเห็นว่าไม่ยุติธรรมและไม่เป็นไปตามบทกฎหมาย

ส่วนระบบการอุทธรณ์ ถ้าโจทก์จำเลยไม่พอใจคำตัดสินของศาลเมือง สามารถอุทธรณ์ได้ที่ศาลมณฑลในเมืองสงขลาตามพระราชบัญญัติพิจารณาความแพ่งศก 115 คดีที่อุทธรณ์ได้น่าจะหมายถึงคดีแพ่งเท่านั้น ถ้าคดีอื่นๆ ตัดสินกันที่ศาลอำเภอและโจทก์จำเลยไม่พอใจคำตัดสินของนายอำเภอ ให้ไปอุทธรณ์ได้ที่ศาลเมืองก่อน ถ้าตกลงไม่ได้ค่อยไปอุทธรณ์ที่ศาลมณฑล ค่าธรรมเนียมศาลไม่ว่าจะตัดสินตามกฎหมายอิสลามหรือกฎหมายไทยให้เรียกเก็บตามกฎหมายไทย

เรื่องสำคัญอีกเรื่องคือการใช้กฎหมาย กฎใหม่ ให้ใช้พระราชกำหนดกฎหมายกรุงเทพ ถ้าเป็นคดีแพ่งระหว่างมุสลิมกับมุสลิมด้วยกันเกี่ยวกับเรื่องมรดกหรือสินสมรสแล้ว ศาลสามารถตัดสินตามกฎหมายอิสลามได้แต่ก่อนจะตัดสินศาลต้องนำคำตัดสินขึ้นเสนอผู้ว่าราชการเมือง ให้ผู้ว่าราชการเมืองหรือข้าหลวง ประจำเมืองเพื่อได้วินิจฉัยอีกครั้งหนึ่งก่อน ถ้าเป็นคดีเล็กๆไม่ต้องยื่นแต่ให้ลงชื่อผู้พิพากษา 2 คนขึ้นไป คดีอันนั้นจึงจะเป็นอันสำเร็จเด็ดขาดได้ ถ้าเป็นคดีอาญาไม่ว่าคู่ความจะนับถือศาสนาใดให้ใช้กฎหมายไทยและผู้พิพากษาต้องรายงานคำตัดสินให้ข้าหลวงและเจ้าเมืองตรวจก่อนทุกเรื่อง

ส่วนกฎอื่นๆ ได้แก่การกำหนดให้ทุกเมืองต้องมีคุกขังนักโทษและให้ข้าหลวงและเจ้าเมืองคอยตรวจตราความสะอาดในตารางและอาหารกินของ

พระยาสุขมณีนยวินิต (ปั้น สุขุม)

นักโทษเป็นประจำ กฎข้อสุดท้ายคือให้โอกาสราษฎรฟ้องกล่าวหาโทษศรีตวันกรมการซึ่งเทียบได้กับปลัด โดยให้ฟ้องที่ศาลเมืองแล้วให้ศาลเมืองหรือผู้ว่าราชการเมืองและข้าหลวงประจำเพื่อได้รับคำสั่งก่อน ศาลจึงจะพิจารณาได้¹⁹

กฎใหม่ที่พระยาสุขมเสนอมานี้ได้รับความเห็นชอบจากรัชกาลที่ 5 เพียงแต่พระองค์ทรงเตือนว่าให้เลิกข้าหลวงให้ตีเพราะข้าหลวงมีอำนาจมากและให้ระวังเรื่องกฎหมายอิสลาม ต่อมาข้อบังคับเกี่ยวกับการศาลเหล่านี้ถูกรวมอยู่ใน “กฎข้อบังคับสำหรับการปกครองหัวเมืองแขก 7 เมือง ร.ศ 120” (ย่อว่า กฎ ร.ศ 120) ที่ออกมาในปี 1901 กฎร.ศ 120 ถือได้ว่าเป็นการยกเลิกระบอบการปกครองของเจ้าปกครองเชื้อสายมลายูและเป็นการรวมเอาปัตตานีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองของสยามไทยอย่างเป็นทางการ

¹⁹ รายงานเรื่อง "ข้อบังคับศาลหัวเมืองแขก 7 เมือง" ส่งถึงกระทรวงมหาดไทย 20 ธ.ค. ร.ศ 116, ท.จ.ช ร. 5 มหาดไทย 43/16.

ในกฎร.ศ 120 มีกำหนดเพิ่มเติมว่าให้ยุบศาลข้าหลวงไปรวมกับศาลเมือง โดยมีศาลบริเวณเป็นศาลสูงสุด ในแถบเจ็ดหัวเมืองหลวง²⁰ บริรักษ์ภูเบนท์เป็นผู้พิพากษาศาลบริเวณคนแรก มีอำนาจกำกับดูแลศาลทั้งหมดในเจ็ดหัวเมืองและรายงานต่อกรุงเทพ ตามกฎแล้วให้มีศาลเมืองในทุกหัวเมือง แต่ในตอนแรกหนองจิกและยะหริ่งยังไม่มีศาลเมือง จึงให้ไปว่าความกันที่ศาลบริเวณในปัตตานีก่อนและกำหนดให้มีศาลโตะกาลีในทุกเมืองโดยให้รวมอยู่ในศาลเมือง²¹ เป็นการรวมศาลศาสนาอิสลามเข้ากับกระบวนการยุติธรรมของไทยซึ่งยังใช้จนถึงปัจจุบัน (ดูตาราง 1)

ตาราง 1 ศาลในเจ็ดหัวเมืองในช่วงแรกของการปฏิรูป

เมือง	ประเภทศาล	ผู้พิพากษา	หมายเหตุ
สงขลา	ศาลมณฑล	พระยาสุขุมนัยวินิต	
ตานี	ศาลบริเวณ ศาลเมือง	หลวงบริรักษ์ภูเบนท์ นายควง	ปี1906เปลี่ยนชื่อเป็น ศาลมณฑล
	ศาลโตะกาลี	โตะกาลี 11 นาย	
สายบุรี	ศาลเมือง	ขุนสุนทรลิขิต	
	ศาลโตะกาลี	โตะกาลี 10 นาย	
ยะลา	ศาลเมือง	หมื่นชำนาญคดี	
	ศาลโตะกาลี	โตะกาลี 10นาย	
รามัน	ศาลแขวงชั้น2	นายอำเภอ	ต่อมาศาลแขวงเปลี่ยน สถานะเป็นศาลเมือง
	ศาลโตะกาลี	โตะกาลี 8 นาย	
ระแงะ	ศาลแขวงชั้น2	ปลัดอำเภอ	ต่อมาศาลแขวงเปลี่ยน สถานะเป็นศาลเมือง
	ศาลโตะกาลี	โตะกาลี 7 นาย	
เบตง	ศาลแขวงชั้น2	ปลัดอำเภอ	

ที่มา : ดัดแปลงจาก พรรณงาม 2519, 303; “รายงานจัดการคดีศาลในบริเวณ 7 เมือง สำหรับ ศก 122,123” โดยหลวงบริรักษ์ภูเบนท์, ห.จ.ช.,ร.5 ม. 49/5.

²⁰ ต่อมาในปี 1906 เจ็ดหัวเมืองแขกถูกรวมกันอีกครั้งหนึ่งและเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลปัตตานี ศาลบริเวณจึงเปลี่ยนสถานะเป็นศาลมณฑลปัตตานีและใช้ชื่อนี้มาจนกระทั่งปี 1933 ที่มีการยกเลิกระบบมณฑลและตั้งเป็นจังหวัด ศาลมณฑลจึงเปลี่ยนเป็นศาลจังหวัดตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมแก้ไขเพิ่มเติมพ.ศ 2476 (100 ปีกระทรวงยุติธรรม,57)

²¹ พรรณงาม เง้าธรรมสาร, การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง7..., หน้า 299-300. แต่เมืองหนองจิกและยะหริ่งไม่มีศาลเมือง จึงให้ศาลโตะกาลีไปอยู่ในกองบัญชาการเมืองของแต่ละเมือง (รายงานของหลวงดำรงราชานุภาพถึงพระเจ้าอนงยาเธอกรมสมมุติอมรพันธ์ 9 สิงหาคม ร.ศ 123, ห.จ.ช. ร.5,มหาดไทย, 49/5)

จากรายงานในปี 1903 ของหลวงบริรักษ์ภูเบนทร์ ในบรรดาคดีแพ่งที่ฟ้องร้องกันในศาลบริเวณ 7 เมืองในเมืองตานี และศาลเมืองในยะลา สายบุรี รามันและระแงะ คดีที่มีจำนวนมากที่สุดคือคดีเกี่ยวกับที่ดิน มีจำนวนถึง 189 คดี รองลงมาคือคดีอื่นๆ (รวม 52 คดี) และคดีเกี่ยวกับทาสและคดีทะเลาะวิวาท (อย่างละ 18 คดี) (ดูตาราง 2) ส่วนคดีอาญา คดีฟ้องร้องเกี่ยวกับภาษีอากรมีจำนวนเยอะที่สุดโดยดูจากจำนวนคนที่ถูกตัดสินตามฐานฟ้อง มีจำนวน 72 คนจาก 263 คน รองลงมาคือคดีย่องเบาลักทรัพย์ (66 คดี) คดีฆ่าคนโดยเจตนาและไม่เจตนามีอย่างละ 8 คดี²²

ตาราง 2 จำนวนคดีแพ่งในจังหวัดเมือง ปี 1903

เมือง	ฟ้องหย่า	ชายชู้	ลักพา	ทาส	ที่ดิน	มรดก	ฝาก	สัญญา ค้าขาย ต่างๆ	วิวาท	ทำภัยต่อ ทรัพย์	อื่นๆ	รวมเรื่อง
ศาลบริเวณ ๗ เมือง	3	1	1	13	98	-	9	6	7	25	9	172
ศาลเมืองยะลา	3	3	-	-	23	-	3	1	1	6	16	56
ศาลเมืองสายบุรี	2	2	1	4	33	-	1	3	3	7	6	62
ศาลเมืองรามัน	-	-	-	-	16	-	2	-	4	3	8	33
ศาลเมืองระแงะ	4	2	-	1	19	1	2	1	3	-	13	46
รวม	12	8	2	18	189	1	17	11	18	41	52	369

ที่มา : "บัญชีความแพ่งในบริเวณ ๗ เมืองเมืองตานี ร.ศ ๑๒๒" โดยหลวงบริรักษ์ภูเบนทร์และนายควง, ห.จ.ช.ร. 5 มหาดไทย 49/5.

ศาลโตะกาลี

ศาลโตะกาลีหรือศาลศาสนาอิสลามจริงๆ น่าจะมีอยู่แล้วในเกือบทุกหัวเมืองก่อนที่พระยาสุขุมจะเข้ามาตรวจการ เป็นศาลที่ตัดสินคดีเกี่ยวกับมรดก การแต่งงานและหย่าร้างระหว่างคนมุสลิมด้วยกันแต่รายละเอียดเป็นอย่างไรนั้นก็มีข้อมูลน้อยมาก จากใบบอกหรือรายงานที่ส่งถึงกระทรวงมหาดไทยในเวลานั้น สยามเห็นว่าการพิจารณาคดี

ของศาลโตะกาลีก็ควรปรับปรุง เนื่องจากเท่าที่เป็นมาแต่ละเมืองมีโตะกาลี 1-2 คนทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษา โตะกาลีตัดสินแล้วเป็นเด็ดขาด อุทธรณ์ไม่ได้ คนจึงมักอุทธรณ์ไปยังที่ต่างๆ เช่นฟ้องกับเจ้าเมือง ปลัดเมืองหรือโตะกาลีเมืองอื่นทำให้เกิดความยุ่งเหยิง²³ และด้วยความที่การตัดสินของโตะกาลีไม่มีมาตรฐาน โทษอย่างเดียวกันแต่ละเมืองตัดสินไม่เหมือนกัน ทำให้ราษฎรเดือดร้อน คู่ความ

²² "นำ 2 บัญชีความอาญาบริเวณเจ็ดเมือง เมืองตานี ร.ศ 122 คนที่ต้องโทษตามถ่านฟ้อง" โดยหลวงบริรักษ์ภูเบนทร์, ห.จ.ช.,ร.5มหาดไทย, 49/5.

²³ รายงานโดยหลวงบริรักษ์ภูเบนทร์เรื่องจัดศาลโตะกาลีเมืองระแงะเสนอพระยาศักดิ์เสนีย์ ข้าหลวงใหญ่ประจำบริเวณ 31 สิงหาคม ร.ศ 122, ห.จ.ช.,ร.5 มหาดไทย 49/5.

บางคนขอใช้กฎหมายไทยแทน²⁴ ส่วนใหญ่การตัดสินใจมักตัดสินใจกันในบ้าน ในเมืองเล็กอย่างหนองจิกและรามันไม่มีการว่าความกันเลย นอกจากนี้ยังมีเรื่องของกรณีที่เจ้าเมืองมักเก็บเงินค่าธรรมเนียมศาลโดยอ้างว่าบำรุงศาสนา ทั้งๆที่บรรดาเงินเหล่านั้นเจ้าเมืองก็ใช้เป็นการส่วนตัวเสมอ²⁵

เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้พระยาสุขุมจึงเรียกประชุมโต๊ะกาลีและโต๊ะฮะยีซึ่งเป็นผู้รอบรู้ศาสนาอิสลามทั้งหลายมาประชุมกันในเดือน ต.ค 1902 โดยพระยาสุขุมเสนอว่าให้แต่ละเมืองคัดเลือกโต๊ะกาลีไว้อย่างน้อยเมืองละ 6 คน ไม่ต้องมานั่งประจำที่ศาลให้มีประจำที่ศาลเพียง 2 คนรับเรื่องราวที่ฟ้อง เมื่อโต๊ะกาลีเห็นว่าถูกต้องก็ให้คู่ความเลือกโต๊ะกาลีประจำเมืองที่เลือกตั้งไว้เป็นอนุญาโตตุลาการตัดสินคดีนั้น เมื่อโต๊ะกาลีลงความเห็นฟ้องต้องกันแล้วให้ผู้พิพากษาประทับตราคำชี้ขาดนั้นคดีเป็นอันสิ้นสุด ไม่มีอุทธรณ์ฎีกาวันแต่คำพิพากษาของผู้พิพากษาไม่ตรงกับของโต๊ะกาลีและควรมีการเก็บค่าธรรมเนียมการศาลเหมือนที่ทำในศาลไทยให้เป็นค่าตอบแทนของโต๊ะกาลีประจำเมือง²⁶ ในเรื่องของคดีมรดก แต่ละเมืองกำหนดอายุความในการฟ้องคดีไม่เท่ากัน บางเมืองมากบางเมืองน้อย สร้างความลำบากให้ทั้งคู่ความและโต๊ะกาลี จากการประชุมของข้าหลวงและโต๊ะกาลีและอิหม่ามได้กำหนดอายุความในคดีเกี่ยวกับ

มรดกให้มีกำหนด 1 ปีหลังจากเจ้าของมรดกตายและประกาศเป็นกฎหมายในปี 1905²⁷

จะเห็นได้ว่ากฎหมายใหม่เกี่ยวกับศาลโต๊ะกาลีมีสาระสำคัญอยู่ที่การกำจัดอำนาจทางตุลาการของเจ้าเมืองและเปลี่ยนถ่ายอำนาจไปให้กับโต๊ะกาลีซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญหรือโต๊ะครูด้านศาสนาในท้องที่ทำหน้าที่เป็น *อนุญาโตตุลาการ* อีกทั้งยังให้คู่ความเป็นคนเลือกโต๊ะกาลีด้วยตนเองเพื่อตัดปัญหาการร้องเรียนว่าโต๊ะกาลีที่มีอยู่ประจำตัดสินไม่เป็นธรรมอย่างไรก็ตามในกฎหมายนี้โต๊ะกาลีไม่ได้มีอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินยังต้องให้ผู้พิพากษาศาลทั่วไปลงชื่อกำกับถึงจะเป็นการสิ้นสุดกระบวนการว่าความในช่วงแรกโต๊ะกาลียังไม่มีเงินเดือนเหมือนข้าราชการทั่วไป ได้เงินตอบแทนจากค่าธรรมเนียมศาลเป็นครั้งๆ ซึ่งผิดกับโต๊ะกาลีในรัฐอื่นภายใต้การปกครองของอังกฤษ เช่นโต๊ะกาลีในเปรดและเซมิบิลันถือเป็นข้าราชการกินเงินเดือน²⁸

การว่าความในยุคแรก

คดีความในศาลโต๊ะกาลี จากรายงานของหลวงบริรักษ์ภูเบนทรในร.ศ. 122 (ค.ศ.1903) คดีที่มีการฟ้องร้องมากที่สุดคือคดีหย่าร้าง รองลงมาคือคดีมรดกและคดีขายซู้ซึ่งมีไม่มากนัก (ดูตาราง 3) หลังจากที่มีการประกาศใช้กฎร.ศ 120 ในปลายปี 1901 ก็เริ่มมีการว่าความในศาลทั่วไปและในศาลโต๊ะกาลีตามที่พระยาสุขุมเสนอ การว่าความในศาล

²⁴ รายงานกรมหลวงดำรงราชานุภาพถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 3 ธันวาคม ร.ศ 121, ห.จ.ช., ร. 5 มหาดไทย, 49/5.

²⁵ พรณงาม เจ้าธรรมสาร, การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ..., หน้า 299-306.

²⁶ พรณงาม เจ้าธรรมสาร, เพิ่งอ้าง, หน้า 301-3; สมโชติ อ่องสกุล, การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี, หน้า 169-172.

²⁷ “ร่างประกาศเรื่องอายุความมรดกในบริเวณเจ็ดหัวเมือง ร.ศ 124”, ห.จ.ช., ร. 5 มหาดไทย, 49/5.

²⁸ พวกเขามีสิทธิ์ว่าความในคดีศาสนาและคดีแพ่งที่มีโทษปรับไม่มากแต่ต้องรายงานรายละเอียดของคดีต่อผู้พิพากษาชาวอังกฤษ (Peletz, Michael, Islamic Modern..., p. 50).

ในยุคแรกเป็นอย่างไร ในที่นี้จะยกตัวอย่างการว่าความในศาลไต่ท่กาลีในเมืองตานี รามันและยะลา มาเป็นกรณีศึกษา

ตาราง 3 ขวบฟ้องในศาลไต่ท่กาลีในบริเวณเจ็ดเมือง ปี 1903

เมือง / คดี	ฟ้องหย่า	ชายชู้	ลักพา	ทาส	ที่ดิน	มรดก	ฝาก	สัญญา ค้าขาย ต่างๆ	วิวาท	ทำร้าย ต่อทรี	อื่นๆ	รวมเรื่อง
เมืองตานี	16	-	-	-	-	11	-	-	-	-	-	27
เมืองยะหรี	12	-	-	-	-	7	-	-	-	-	-	19
เมืองหนองจิก	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
เมืองยะลา	13	-	-	-	-	9	-	-	-	-	-	22
เมืองสายบุรี	23	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	28
เมืองรามันท์	16	4	-	-	-	4	-	-	-	-	-	15
เมืองระแงะ	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
รวม	84 *	4	-	-	-	41**	-	-	-	-	-	124

ที่มา : "บัญญัติความศาลไต่ท่กาลีในบริเวณ ๗ หัวเมือง ร.ศ. ๑๒๒" โดยหลวงบริรักษ์ภูเบนท์ อธิบดีผู้พิพากษา, ห.จ.ช.,ร. 5 มหาดไทย, 49/5.

*ที่ถูกต่อน่าจะเป็น 82 คดี, ** ที่ถูกต่อน่าจะเป็น 38 คดี

การว่าความที่เมืองตานี

คดีแรกๆ ที่มีการฟ้องร้องกันนในศาลไต่ท่กาลีตามระบบใหม่เป็นคดีเกี่ยวกับที่ดินมรดก คู่ความเป็นพี่น้องกัน โจททย์เป็นน้องชายคนเล็กฟ้องพี่ชายตนเองสองคนว่าเมื่อบิดายังมีชีวิตอยู่ได้ยกที่สวนสองตำบลกับนาสามตำบลให้เป็นสิทธิ์ของโจททย์ โจททย์ได้ทำมาหากินในที่นานั้นมาหลายปี แต่จำเลยกลับแย่งชิงเอาสวนผลไม้และที่นาของโจททย์ไป ฝ่ายจำเลยให้การต่อสู้ว่าที่สวนและนาที่โจททย์กล่าวหาเป็นทรัพย์สินของบิดา ยังไม่ได้แบ่งให้แก่บุตรคนใด พระยาเมืองตานีในขณะนั้นคือพระยาพิทักษ์ธรรม

สุนทรได้คัดเลือกไต่ท่กาลีมา 8 คน และให้คู่ความที่ยื่นฟ้องมาเลือกอนุญาตตุลาการตามวิธีใหม่ ความน่าสนใจของคดีนี้นอกจากจะอยู่ที่เนื้อหาของคดีแล้วยังอยู่ที่กระบวนการในศาลด้วย เนื่องจากประชาชนยังไม่เข้าใจกระบวนการใหม่ที่โจททย์และจำเลยสามารถเลือกไต่ท่กาลีเองได้ พระยาสุขุมจึงเข้าไปชี้แจงโดยให้ล่ามแปลให้โจททย์และจำเลยฟังแล้วให้โจททย์เลือกไต่ท่กาลี จาก 8 คนที่พระยาเมืองเลือกมาจะเป็นหลายคนหรือคนเดียวก็ได้ โจททย์เลือกไต่ท่กาลี 4 คน ส่วนจำเลยเลือก 3 คน ในบรรดาไต่ท่กาลีที่ถูกเลือก 7 คนนี้มีคนที่ทั้งโจททย์

และจำเลยเลือกพร้อมกัน 2 คน พระยาสุชุมจึงให้
โตะกาฬที่ทั้งโจทก์และจำเลยเลือกสองคนนี้เป็นผู้
ตัดสินคดี โดยถามโจทก์และจำเลยว่ายินยอมหรือไม่
ทั้งโจทก์และจำเลยตกลง จึงเป็นอันว่าให้โตะกาฬ
สองคนนั้นเป็นผู้ตัดสิน

หลังการตัดสินโตะกาฬยังให้โจทก์และจำเลย ร่วมกันเสียค่าธรรมเนียมศาลคนละครั้ง โจทก์และจำเลยยอมทำตามความเห็น ชี้ขาดของศาลโตะกาฬอนุญาตตุลาการทั้ง 2 คนพร้อมทั้งเซ็นชื่อกำกับไว้

หลังจากที่โตะกาฬอนุญาตตุลาการฟังความ
จากทั้งโจทก์และจำเลยก็เข้าไปปรึกษากันในห้องครู่
หนึ่งแล้วเห็นพร้อมกันว่า ควรสืบพยานประกอบ
ก่อน ในวันรุ่งขึ้นโจทก์และจำเลยนำพยานมาให้ศาล
โตะกาฬสืบทั้ง 2 ฝ่าย ได้ความตามพยานบอกตรง
กับที่โจทก์ฟ้องจำเลย พอทำสำนวนเสร็จแล้ว โตะ
กาฬทั้งสองตัดสินชี้ขาดว่าที่นาและที่สวนตามที่
โจทก์กล่าวมานั้นบิดาโจทก์ได้ยกให้แก่โจทก์จริง จึง
ควรยกให้กับโจทก์ตามเดิม หลังการตัดสินโตะกาฬ
ยังให้โจทก์และจำเลยร่วมกันเสียค่าธรรมเนียมศาล
คนละครั้งโจทก์และจำเลยยอมทำตามความเห็น
ชี้ขาดของศาลโตะกาฬอนุญาตตุลาการทั้ง 2 คน
พร้อมทั้งเซ็นชื่อกำกับไว้²⁹

พระยาสุชุมรายงานเรื่องราวและขั้นตอนการ
ว่าความในคดีนี้กับกรมหลวงดำรงฯ พร้อมกับเพิ่ม

เติมในตอนท้ายว่า "เรื่องวิธีจัดศาลโตะกาฬชำระ
ความศาสนาตามพระดำรินี้ ราษฎรผู้ที่มีคดี
เกี่ยวข้องแก่ศาสนาอิสลามมีความพอใจมากเพราะ
เลือกโตะกาฬชำระได้ตามชอบใจ แต่ฝ่ายโตะกาฬ
สังเกตดูไม่สู้จะชอบ บ่นๆ ว่าๆ ต้องทำงานมาก
แท้จริงพระแขกกับพระไทยก็ไม่ผิดกัน เมืองหนึ่งจะ
มีอยู่แต่เพียงองค์หนึ่งหรือ 2 องค์ อย่างเช่น พระครู
ทรงวัดกระษัตราและพระครูเงิน เป็นต้น ถ้าให้
ราษฎรเลือกก็คงจะเลือกที่นับถือ ถ้าพระครูทรงต้อง
ถูกมาชำระความถึงศาลบางปิ่นเข้าบ่อยๆ คงจะไม่
เป็นที่พอใจอยู่เอง ร้องว่ามีศิษย์ที่เรียนหนังสืออยู่ทุก
วันถึง 80 คน ทั้งบ้านก็ไกล ต้องเดินถึง 2 ชั่วโมง"
อย่างไรก็ตามพระยาสุชุมได้เกลี้ยกล่อมให้โตะกาฬ
ทำหน้าที่ต่อไปเพื่อประชาชนโดยจะให้ค่าตอบแทน
ตามสมควร โตะกาฬผู้นั้นก็ยินยอม³⁰

การว่าความที่เมืองรามันและยะลา

หลังจากจัดระบบศาลโตะกาฬที่เมืองตานีเสร็จ
แล้ว หลวงบริรักษ์ภูเบนทร์ก็ไปจัดศาลโตะกาฬใน
เมืองอื่นต่อไป คือเมืองรามันและยะลา โดยให้
พระยาเมืองรามันและยะลาหรือกับข้าราชการและ
โตะกะฮะยีประจำเมืองสองเมืองนั้นคัดเลือกโตะกะฮะยี
สำหรับศาลโตะกาฬ ที่ประชุมเลือกโตะกาฬในเมือง
รามัน 8 คน และเมืองยะลา 10 คน จำนวนของ
โตะกาฬแตกต่างกันในแต่ละเมืองและตามยุคสมัย
โตะกาฬที่ได้รับเลือกเป็นผู้ที่รอบรู้คัมภีร์กุรอานและ
เป็นผู้นิยมในหมู่ประชาชน

²⁹ ใบบอกจากพระยาสุชุมนัยวินิตถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ 9 พฤศจิกายน ร.ศ 121, ห.จ.ช ร. 5 มหาดไทย 49/5.

³⁰ รายงานของพระยาสุชุมนัยวินิตถึงหลวงดำรงราชานุภาพ 9 พฤศจิกายน ร.ศ 121 (รับวันที่ 11 พฤศจิกายน 121), ห.จ.ช, ร. 5 มหาดไทย, 49/5.

หลังจากที่เลือกโตะกาฬีได้แล้ว หลวงบริรักษ์ ภูเบนทร์ ได้ให้โตะกาฬีลงพิจารณาคดีเกี่ยวกับ ศาสนาสองเรื่อง คดีแรกโจทก์เป็นผู้หญิง ฟ้องจำเลย ว่าทำให้โจทก์มีครรภ์ จำเลยให้การปฏิเสธ โตะกาฬี บังคับให้จำเลยสาบานแต่จำเลยไม่ยอมสาบาน โตะกาฬีจึงชี้ขาดให้จำเลยแต่งงานกับโจทก์ตาม ศาสนา ถ้าไม่ยอมแต่งงานจำเลยต้องเสียเงินค่า ทำขวัญให้โจทก์เป็นเงิน 18 เหรียญ³¹

อีกคดีหนึ่งเป็นคดีเกี่ยวกับที่ดินมรดกคล้ายกับ กรณีของเมืองตานี โจทก์และจำเลยเป็นพี่น้องกัน โจทก์ผู้ฟ้องจำเลยซึ่งเป็นผู้ว่ายึดที่สวนตำบล หนึ่งซึ่งเป็นมรดกไว้เสียฝ่ายเดียว จำเลยแก้ต่างว่า ได้แบ่งปันกันเสร็จแล้ว โตะกาฬีสืบพยานได้ความว่า ยังไม่ได้แบ่ง จึงชี้ขาดให้แบ่งที่สวนเป็นสามส่วน ให้จำเลยผู้ฟ้องสองส่วนและให้โจทก์ผู้ฟ้องหนึ่งส่วน หลวงบริรักษ์ภูเบนทร์เห็นว่าที่ประชุมโตะกาฬีลง ความเห็นคดี 2 เรื่องนี้ ดุยดีธรรมดี จึงสั่งให้ ผู้พิพากษาศาลเมืองลงคำตัดสินท้ายความเห็นโตะ กาฬีตามข้อบังคับ³² ต่อมาในเดือนสิงหาคมในปี เดียวกัน หลวงบริรักษ์ภูเบนทร์เดินทางไปเมือง ระแงะเพื่อประชุมกับพระยาเมืองและข้าราชการที่ นั้นเพื่อสรรหาโตะกาฬี ที่ประชุมเลือกโตะกาฬีได้ 7

คน ทั้ง 7 คนนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในแขวงกลางเมือง ระแงะเพื่อความสะดวกในการมาประชุม³³

คดีชายชู้

กฎหมายอิสลามและกฎหมายขนบธรรมเนียม ประเพณีหรืออาตัตในรัฐมลายูมีบทบัญญัติลงโทษ สำหรับโทษต่างๆกัน เช่นถ้าชู้ของผู้อื่น ผู้ชู้มีย จะต้องรับโทษคือถูกตัดมือ ถ้าตีเมียจะถูกเฆี่ยนใน ที่สาธารณะ แต่โทษที่หนักที่สุดคือโทษมีชู้ โดยเฉพาะ สำหรับหญิงที่แต่งงานแล้วไปมีชู้ หรือชายที่มี ภรรยาแล้วไปมีความสัมพันธ์กับหญิงที่แต่งงานแล้ว คือทั้งหญิงและชายจะต้องรับโทษโดยการถูกฝังดิน ถึงหน้าอกในที่สาธารณะและให้คนที่เดินผ่านไปมา ขว้างปาหินจนตาย³⁴ หากเปรียบกับโทษทางอาญา ในปัจจุบันอาจดู เหมือนเป็นโทษหนัก แต่อีกแง่หนึ่ง ก็สะท้อนว่ากฎหมายอิสลามถือว่าการมีชู้โดยเฉพาะ สำหรับผู้หญิงที่แต่งงานแล้วเป็นโทษหนักมาก

ในสังคมแบบจารีตของรัฐมลายูมีการลงโทษ เช่นนี้มานานแล้ว อะเจะห์ซึ่งรับศาสนาอิสลามตั้งแต่ ยุคแรกๆ ก็มีศาลศาสนาอิสลาม โทษของคนที่มีชู้กับ ภรรยาของชนชั้นสูงที่นั่นคือประหารชีวิต หากผู้ทำ ผิดเป็นชนชั้นสูงจะลงโทษโดยใช้ดาบกริสแทงที่ หัวใจ³⁵ อย่างไรก็ตามบทลงโทษนั้นดูจะขึ้นอยู่กับ

³¹ รายงานของพระยาศรีสหเทพต่อพระเจ้านั่งยาเธอกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ.122, ห.จ.ช, ร. 5 มหาดไทย, 49/5.

³² เพิ่งอ้าง.

³³ รายงานของหลวงบริรักษ์ภูเบนทร์ต่อพระยาศักดิ์เสนีย์ ข้าหลวงใหญ่ประจำบริเวณ 7 เมือง 31 สิงหาคม ร.ศ. 122, ห.จ.ช, ร. 5 มหาดไทย, 49/5.

³⁴ นีอับลูรา กับ บินนิฮัสซัน, “กฎหมายมลายูในภูมิภาคมลายู” (ใน มลายูกับรัฐไทยในมิติประวัติศาสตร์และอารยธรรมกับการ สร้างความเป็นธรรม (รวมบทความสัมมนา), วิทยาลัยอิสลามศึกษาและโครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐโอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2551).

³⁵ Reid, Anthony, Southeast Asia in the Age of Commerce, Vol.1, 1988 (อ้างในPeletz 2002, p.29-30).

คุณพินิจของโตะกะกาลีเป็นหลักและโทษหนักเบาต่างกันตามท้องที่ เมื่อเวลาผ่านไปโทษก็เบาลง เช่นในเปรค์ในปี 1881 บทลงโทษคือโกนหัวผู้ทำผิดและโบยในที่สาธารณะ แต่มาเมื่อผู้พิพากษาชาวอังกฤษเข้ามาร่วมพิจารณาคดีกับโตะกะกาลี ได้ลดโทษลงเหลือจำคุกสูงสุด 6 เดือนหรือทั้งจำทั้งปรับเงินไม่เกิน 60 เหรียญ³⁶

ส่วนในปัตตานีมีการลงโทษกันอย่างไร บทลงโทษเกี่ยวกับคดีชายชู้กลายเป็นปัญหาค่อนข้างใหญ่สำหรับสยามเนื่องจากในปี 1902 พระยาศักดิ์เสนีซึ่งเพิ่งลงไปรับตำแหน่งข้าหลวงบริเวณเจ็ดหัวเมืองได้รับคำร้องจากกองบัญชาการเมืองสายว่ามีชายมลายูคนหนึ่งฟ้องชายมลายูอีกคนหนึ่งว่าเป็นชู้กับภรรยาของตน เรื่องนี้สยามจำเป็นต้องส่งให้โตะกะกาลีตัดสินและหากพิสูจนได้ว่าผิดจริงจะต้องประหารชีวิตทั้งสองคน

พระยาศักดิ์เสนีเห็นว่าโทษที่ให้ขว้างปาหินผู้กระทำผิดจนเสียชีวิตนั้นแรงเกินไปแต่ไม่รู้จะทำอย่างไรจึงขอความเห็นจากที่ประชุมโตะกะกาลีได้ความว่ากฎหมายของศาสนาอิสลามบัญญัติว่าการที่จะตัดสินว่าใครเป็นชู้กันได้นั้นต้องมีพยานไม่ต่ำกว่า 4 ปาก และพยานทั้ง 4 ปากจะต้องเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด คือถือศีลไม่เล่นการพนัน และต้องสวดมนต์ไหว้พระอยู่เป็นประจำ จึงจะมีคุณสมบัติมาเป็นพยานได้ ซึ่งพระยาศักดิ์เสนีเองมองว่าเป็นการยากที่จะหาพยานที่มีคุณสมบัติดังกล่าวมาให้ครบ 4 ปากทำให้เป็นการ

ได้เปรียบแก่ผู้กระทำผิดเพราะถึงจะเป็นชู้กันจริงก็อาจไม่สามารถเอาผิดได้และยังไม่เป็นธรรมแก่โจทก์ เมื่อกรมหลวงดำรงฯได้รับเรื่องจากพระยาสุขุมและพระยาศักดิ์เสนีแล้วได้ทูลต่อรัชกาลที่ 5³⁷ อย่างไรก็ตามจากการสอบถามโตะกะกาลีได้ความว่าโทษคดีชายชู้เท่าที่เป็นมาไม่เคยลงโทษถึงตาย ปรับเป็นเงินทั้งสิ้น ยกเว้นคดีที่เกี่ยวกับบุตรหรือภรรยาเจ้าเมือง³⁸ แต่เรื่องนี้สยามก็ยังไม่สามารถสรุปได้อยู่ดีว่าจะทำอย่างไร

การตกลงกันว่าคดีชายชู้จะลงโทษอย่างไรตามศาสนาไหนเป็นเรื่องยืดเยื้อไปเกือบ 2 ปีนับตั้งแต่พระยาศักดิ์เสนีเสนอเรื่องนี้ เนื่องจากตกลงกันไม่ได้ว่าจะให้เป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญา เพราะสยามกำหนดว่าศาลโตะกะกาลีจะพิจารณาคดีได้ต่อเมื่อเป็นคดีแพ่งเท่านั้น แต่การลงโทษคดีชายชู้้นั้นตามหลักศาสนาอิสลามแล้วต้องโทษถึงตาย ทำให้เป็นคดีอาญาซึ่งต้องขึ้นศาลไทย แต่กรมหลวงดำรงฯมีนโยบายไม่เข้าไปก้าวล่วงเรื่องของทางศาสนา ต้องการให้เป็นไปตามความเห็นของโตะกะกาลีมากกว่าเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการทะเลาะ เมื่อตกลงกันไม่ได้กรมหลวงดำรงฯจึงรับสั่งให้พระยาสุขุมไปสอบถามรัฐใกล้เคียงอย่างปาหังและไทรบุรี (เคดะห์) ว่ารัฐบาลอังกฤษทำอย่างไรกับการลงโทษคดีชายชู้ซึ่งกว่าจะได้เรื่องก็ใช้เวลาพอสมควร สุดท้ายได้ความว่าทางไทรบุรีตัดสินให้เป็นคดีอาญา ซึ่งให้ศาลข้าหลวงเป็นคนตัดสิน แต่รัชกาลที่ 5 ไม่ทรงเห็นด้วยกับการที่รัฐบาลจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับคดีทาง

³⁶ Peletz, Michael, *Islamic Modern...*, p.50-1.

³⁷ กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5, 21 กุมภาพันธ์ ร.ศ 121,ท.จ.ช., 5 มหาดไทย,49/5

³⁸ กรมหลวงดำรงราชานุภาพถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขานุการ,ไม่เขียนวันที่,ท.จ.ช., 5 มหาดไทย,49/5

ศาสนาเหมือนอังกฤษจึงส่งเรื่องนี้ให้ที่ประชุม
โตะกาลีตัดสินอีกว่าควรจะกำหนดบทลงโทษในคดี
ชายชู้อย่างไร เพียงแต่ขอให้งดการประหารชีวิต
ในปี 1904 ที่ประชุมโตะกาลีทั้ง 7 หัวเมืองได้ตกลง
เห็นชอบให้ลดโทษจากการประหารชีวิตเป็นการ
ปรับโทษแทน³⁹ คดีเกี่ยวกับชายชู้จึงกลายเป็นคดี
แพ่งไปแทนที่จะเป็นคดีอาญาอย่างอังกฤษ ยกเว้น
คดีที่เกี่ยวข้องกับพระยาเมือง ตกลงว่าจะชำระกัน
เป็นกรณีพิเศษโดยให้พระยาสุขุมเป็นผู้ชำระ⁴⁰

จากตัวอย่างการพิจารณาคดีในศาลโตะกาลี
จะเห็นได้ว่าในระยะแรกที่มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับ
การศาล สยามยังเข้าไปกำกับและสอดส่องดูการ
ตัดสินคดีของโตะกาลีอยู่เพื่อทำรายงานเสนอต่อ
รัชกาลที่ 5 และเจ้าหน้าที่การศาลมักจะเขียน
รายงานไปในทำนองว่าคนท้องที่ตอบรับระบบการ
ศาลใหม่เป็นอย่างดี มีเจ้าเมืองบางคนคัดค้านบ้าง
แต่โตะกาลีส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการใช้ระบบใหม่
หากเราตีความตามเอกสารไทย ก็จะมองได้ว่ากรม
เข้ามาจัดการการศาลโตะกาลีถือได้ว่าเป็นความ
สำเร็จของผู้นำไทย⁴¹ อย่างไรก็ตามรายงานเหล่านี้
เขียนโดยเจ้าหน้าที่สยามฝ่ายเดียว จะเป็นจริงเช่น
นั้นหรือไม่ไม่มีใครรู้เพราะไม่มีบันทึกของโตะกาลี
หรือประชาชนที่นั่นมายืนยัน⁴²

คดีระหว่างเจ้าเมืองกับราษฎร

สิ่งที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งเกี่ยวกับคดีความต่างๆ
ในเจ็ดหัวเมืองหลังจากมีการออกกฎร.ศ 120 คือมี
การฟ้องร้องระหว่างเจ้าเมืองกับราษฎรเกิดขึ้น
หลายคดี แต่เดิมเจ้าเมืองในเจ็ดหัวเมืองเป็นผู้มี
อำนาจสูงสุดในหัวเมืองของตน มีอำนาจตัดสินคดี
ความที่ราษฎรอุทธรณ์มาและสำเร็จโทษ แต่เมื่อมี
กฎหมายเจ้าเมืองจำต้องอยู่ภายใต้ระบบการศาลด้วย
เมื่อราษฎรไม่พอใจหรือมีข้อพิพาทกับเจ้าเมือง
ราษฎรมีสិทธิฟ้องเจ้าเมืองได้ ในกรณีกลับกันเจ้า
เมืองก็มีสิทธิฟ้องราษฎรได้ เหมือนกันตาม
กระบวนการศาล

ในปี 1902 มีชายเชื้อสายมลายูคนหนึ่งชื่อ
หนิควรร่วมกับบ่าวไพร่ยื่นฟ้องพระยาพะหริ่งและ
ผู้ช่วยเจ้าเมืองชื่อพระยาโยธานุประดิษฐ์และแม่กอง
เมืองพะหริ่ง คดีที่หนิควรร่วมกับพวกยื่นฟ้องต่อศาลแพ่ง
มีจำนวนกว่า 100 คดี ล้วนเป็นคดีที่ค้างมาเมื่อ 10
ปีที่แล้ว คดีนี้ย้อนหลังไปเมื่อปี 1893 ในครั้งนั้น
หนิควรร่วมกับบ่าวไพร่ฟ้องต่อเจ้าเมืองสงขลาว่า
พระยาพะหริ่งยกพวกปล้นบ้านหนิควรร่วมกับลูกเมีย
และบริวารของเขาตายและริบทรัพย์สินไป หนิควรร
แค้นใจมากขอให้พระยาสงขลาดำเนินคดี (ในตอน
นั้นหัวเมืองทั้งเจ็ดยังอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ

³⁹ กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5, 23 สิงหาคม ร.ศ 122, ห.จ.ช., ร.5 มหาดไทย, 49/5; พรรณงาม เง่าธรรมสาร, อ้างแล้ว, หน้า 301.

⁴⁰ กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5, 26 ตุลาคม ร.ศ 123, ห.จ.ช., ร.5 มหาดไทย, 49/5

⁴¹ พรรณงาม เง่าธรรมสาร, อ้างแล้ว, หน้า 302-3.

⁴² งานศึกษาของสมโชติ อ๋องสกุลชี้ว่าการศาลโตะกาลีในสมัยรัชกาลที่ 6 ไม่ได้รับการตอบรับจากคนท้องที่เนื่องจากศาลโตะกาลี ถูกถ่ายโอนไปอยู่กับกระทรวงยุติธรรม มีการเปลี่ยนรูปแบบการศาลหลายอย่างทำให้ราษฎรไม่พอใจ ทำให้คู่ความไปพึ่งศาลโตะกาลีนอกศาลกันเยอะ ดูเพิ่มในสมโชติ, การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี, หน้า 214-5.

สงขลาแล้วจึงเปลี่ยนไปอยู่กับนครศรีธรรมราชในปี 1896) พระยาสงขลาพยายามเรียกตัวพระยาเยะหริ่งมาสอบสวนที่สงขลาแต่พระยาเยะหริ่งบ่าเยี่ยงไม่ยอมมาจึงไม่สามารถไต่สวนความได้ พระยาเยะหริ่งได้ตอบโต้ทางจดหมายว่าก่อนหน้านั้นคนใช้ของหนิควรไปบุกกรุกที่นาคนอื่นและพรรคพวกหนิควรยังยิงทนายพระยาเยะหริ่งตาย⁴³ ก่อนหน้านั้นประชาชนเคยยื่นฎีกากล่าวโทษพระยาเยะหริ่งเมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จเยือนปักษ์ใต้ กล่าวว่าพระยาเยะหริ่งข่มเหงราษฎร ฆ่าคนและริบทรัพย์สมบัติตามชอบใจ⁴⁴

กรุงเทพฯ ได้สั่งให้ขุนรองมหาดไทยลงไปสอบสวนเรื่องนี้ที่เยะหริ่ง ขุนรองรายงานกลับมาว่าพระยาเยะหริ่งได้กวาดต้อนราษฎร 400-500 คนพร้อมอาวุธครบมือเตรียมที่จะสู้กับพวกของหนิควร⁴⁵ ความขัดแย้งระหว่างพระยาเยะหริ่งกับหนิควรไม่มีรายละเอียดไปมากกว่าการที่ทั้งสองกล่าวหากันเอง อย่างไรก็ตามดูจะเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงมาก เพราะทั้งสองฝ่ายตั้งท่าจะรบกัน พระยาเยะหริ่งเองบอกกับพระยาสงขลาเป็นนัยว่าคดีนี้สอบสวนไปก็คงไม่มีความหมายเพราะ “เรื่องหนิควรกับข้าพเจ้านั้นจนชั่วอายุคนก็ไม่เสร็จ”⁴⁶

ในรายงานเกี่ยวกับคดีความของหลวงบริรักษ์ภูเบนทร์ในปี 1903 จำนวนคดีแพ่งในศาลบริเวณในปีนั้นมีจำนวนสูงถึง 370 คดีซึ่งสูงกว่าปีก่อนมาก

หลวงบริรักษ์อธิบายว่าเป็นเพราะมีคดีเก่าของหนิควรอยู่ถึง 100 คดีในปี 1902 สยามตั้งกรรมการไปไต่สวนความเก่าที่ค้างค้างอยู่ในเมืองเยะหริ่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นคดีของหนิควรกับพระยาเยะหริ่ง สยามเห็นว่าเรื่องค้างมา 10 ปีแล้ว จึง “โปรดให้มีคำสั่งให้กรรมการออกไปอนุญาตตั้งอายุความให้โจทก์ฟ้องความเก่าได้ต่อศาลภายในหนึ่งเดือน พรรคพวกของหนิควรจึงได้รับใบอนุญาตฟ้องความเก่าต่อศาลในปีนั้นประมาณ 100 เรื่อง”⁴⁷ แต่ในรายงานไม่ได้บอกว่าศาลตัดสินคดีของหนิควรว่าอย่างไร และทำไมคดีของหนิควรจึงเป็นคดีแพ่งไม่ใช่คดีอาญา หลวงบริรักษ์อธิบายแต่เพียงว่า 370 คดีนั้นตัดสินไปเสร็จหมดแล้ว ให้โจทก์ชนะ 128 คดีให้จำเลยชนะ 101 คดีและถอนฟ้อง 141 คดี⁴⁸

เพราะเหตุใดหนิควรนำเรื่องที่เกิดขึ้น 10 ที่แล้วมาฟ้องใหม่เป็นเรื่องที่น่าคิด เป็นเพราะว่าเขาเชื่อว่าระบบศาลจะนำความยุติธรรมมาให้กับเขาได้หรือหนิควรอาจจะไม่ได้คาดหวังว่าระบบศาลจะช่วยอะไรเขาได้เพราะเวลาผ่านไปถึง 10 ปีแล้วแต่ที่ทำการฟ้องร้องใหม่ก็เพื่อรักษาศักดิ์ศรีของตน เพราะหากหนิควรจะแก้แค้นพระยาเยะหริ่งจริงๆ ก็น่าจะทำได้โดยใช้ศาลเตี้ย แต่ไม่ว่าคดีนี้จะลงเอยอย่างไร สิ่งหนึ่งที่ชี้ได้จากเรื่องนี้คือกฎหมายใหม่ที่กำหนดให้มีศาลแพ่งและศาลอาญาและมีการกำหนดอายุความของคดีเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนลุกขึ้นมาฟ้องร้องเจ้าปกครองของตน

⁴³ หนังสือพระยาเยะหริ่งถึงหลวงอุดมภักดีเมืองสงขลา 14 กุมภาพันธ์ ร.ศ 111, ห.จ.ช, ร. 5 มหาดไทย, 49/5.

⁴⁴ พรรณงาม เเงาธรรมสาร, การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ..., หน้า 69-71.

⁴⁵ หนังสือขุนรองมหาดไทยถึงผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา 20 สิงหาคม ร.ศ 112, ห.จ.ช, ร. 5 มหาดไทย, 49/5.

⁴⁶ หนังสือตอบของพระยาเยะหริ่งถึงพระยาวิเชียรคีรี 13 กันยายน ร.ศ 112, ห.จ.ช, ร. 5 มหาดไทย, 49/5.

⁴⁷ “อธิบายนำบาญชีความในปีศก 122 ษา 4” โดยหลวงบริรักษ์ภูเบนทร์, ห.จ.ช., ร.5 มหาดไทย 49/5.

⁴⁸ เพิ่งอ้าง

คดีเซกฮารุนกับพระยาเยหฺริง

มีอีกคดีหนึ่งที่พระยาเยหฺริงถูกฟ้อง คือในปี 1903 ชายคนหนึ่งชื่อเซกฮารุนฟ้องร้องพระยาเยหฺริงว่าทำผิดสัญญาเรื่องสัมปทานเก็บภาษี พ่อของเซกฮารุนเคยทำงานให้กับพระยาเยหฺริง เมื่อเจ็ดปีก่อนพ่อแม่ของเขารวมทั้งตัวเขาและน้องสาวได้รับสัมปทานให้เก็บภาษีส่งออกมะพร้าวและน้ำตาลที่เมืองเยหฺริงจากเจ้าเมืองเยหฺริงเป็นเวลาสามปี พ่อเริ่มเก็บได้ 8 เดือนพ่อเขาได้ตายลง พระยาเยหฺริงก็ไม่ให้พวกเขาเก็บภาษีต่อโดยไม่ให้เหตุผลใดๆ และยกสัมปทานให้คนจีนเก็บแทน เซกฮารุนได้จ่ายเงินล่วงหน้าแก่พระยาเยหฺริงไปแล้ว จึงเรียกร้องความเป็นธรรมโดยฟ้องต่อศาลข้าหลวงในบริเวณเจ็ดหัวเมืองและกรุงเทพฯ เรื่องราวเริ่มใหญ่โตเมื่อเขานำเรื่องนี้ไปที่กงสุลอังกฤษเนื่องจากเขา

เป็นคนในบังคับของอังกฤษ อุปทูตอังกฤษส่งหนังสือถึงกรมหลวงเทเวศร์วังศุโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศในขณะนั้นให้ไต่สวนเรื่องนี้ อย่างจริงจังและจ่ายเงินชดเชยให้เซกฮารุนตามสมควร พร้อมทั้งส่งหนังสือสัญญาที่พระยาเยหฺริงทำกับพ่อของเขาไปให้ด้วย กระทรวงต่างประเทศกราบทูลเรื่องนี้ต่อรัชกาลที่ 5⁴⁹

ไม่มีบันทึกอีกเช่นกันว่าเรื่องนี้ลงเอยอย่างไร แต่สิ่งที่น่าสังเกตคือคดีที่เจ้าเมืองถูกฟ้องร้องคนฟ้องมักเป็นคนรู้จักของเจ้าเมืองเอง และมีการฟ้องร้องกันเพราะมีการขัดผลประโยชน์หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถูกกลั่นแกล้ง พระยาเยหฺริงในเอกสารไม่ได้ระบุชื่อจริงจึงไม่แน่ใจว่าเป็นคนเดียวกับกรณีของหนิศวรหรือไม่

การศาลของไทย

จากรายงานหลายฉบับของพระยาสุขุมที่ส่งไป ทหารมหาดวังต่างๆจะเห็นได้ว่าไทยมองว่ากฎหมายและการศาลของรัฐมลายูมีปัญหาและจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุง แต่อย่างทีกล่าวมาข้างต้นพระยาสุขุมเข้าไปจัดราชการในเจ็ดหัวเมืองในฐานะนักปฏิรูปและนักปกครอง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะเห็นหลายอย่างเป็นปัญหาและสมควรได้รับการแก้ไข อันที่จริงแล้วปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับกฎหมายและการศาลที่พบในเจ็ดหัวเมืองก็ไม่ต่างอะไรกับของไทยเองในสมัยนั้น เพราะไทยก็มีปัญหาเรื่อง

ตุลาการบางคนตัดสินความไม่เป็นธรรม ทำให้คู่กรณีต้องอุทธรณ์อยู่บ่อยๆ การตัดสินคดีกันในบ้านของตุลาการนั้นก็ไม่ใช่เรื่องแปลก ในสยามก็ทำกัน เพราะตุลาการยังไม่ใช่ข้าราชการประจำยังไม่มีเงินเดือนจึงไม่ต้องไปประจำที่ศาล ส่วนศาลเองก็มีไม่พอ⁵⁰

รัชกาลที่ 5 เคยตรัสเรื่องปัญหาของตุลาการและการศาลเท่าที่เป็นมาอย่างน่าสนใจว่าก่อนที่จะตั้งกระทรวงยุติธรรม ศาลกระจัดกระจายอยู่ตามกรมต่างๆ ข้าราชการสังกัดกรมที่มีศาลก็สามารถได้รับมอบหมายให้เป็นตุลาการชำระความได้ เจ้ากรม

⁴⁹ จดหมายเกี่ยวกับแขกเซกฮารุนร้องเรื่องพระยาเยหฺริง ร.ศ 121, ห.จ.ช., ร.5 49/57.

⁵⁰ กระทรวงยุติธรรม, 100 ปีกระทรวงยุติธรรม, หน้า 23-4.

ที่มีเงินเดือนน้อยไม่พอเลี้ยงบุตรภรรยา ก็มักขอเจ้า
กระทรวงให้ตนเป็นตุลาการ เนื่องจากหากได้เป็น
ตุลาการแล้วต้องว่าความที่บ้านตน โจทย์และจำเลย
ก็ต้องมาพักที่บ้านของตุลาการเป็นเดือนๆ โจทย์
และจำเลยต่างต้องเอาใจตุลาการโดยการซื้อข้าว
ปลาอาหารมาเลี้ยงตุลาการเพื่อตนจะได้ชนะคดี
และถึงแม้การพิพากษาจะจบลง หากโจทย์หรือ
จำเลยไม่พอใจในการตัดสินก็อุทธรณ์ต่อได้ทำให้
ตุลาการชั้นต้นตกเป็นจำเลย ต้องแก้ตัวกับตุลาการ
ชั้นอุทธรณ์หรือฎีกาว่าตนตัดสินโดยสุจริตไม่มีอคติ
ตุลาการชั้นต้นในสมัยนั้นจึงหาทางป้องกันตัวโดย
เอาอกเอาใจและฝากเนื้อฝากตัวกับตุลาการชั้น
อุทธรณ์ฎีกาไว้ล่วงหน้าเพื่อจะได้รอดพ้นจากการถูก
ลงโทษ นอกจากนี้ยังมีปัญหาตุลาการลงโทษไม่
เป็นธรรม การตัดสินคดีล่าช้า คดีของราษฎรทั่บถม
อยู่ตามกระทรวงโรงเรียนๆ ทำให้ราษฎรได้รับความ
ลำบากจึงเป็นที่มาของการปฏิรูปกฎหมาย
และการศาลพร้อมทั้งตั้งกระทรวงยุติธรรมให้ศาลที่
กระจัดกระจายอยู่ตามหน่วยงานกระทรวงต่างๆ มา
อยู่รวมกัน⁵¹

⁵¹ หลวงจักรปาณิศร์ศิลาวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร., พ.ศ. 2499 อ้างถึงใน การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยะมหาราช, หน้า 42-3.

⁵² "Report on the Ministry of Justice for the year 1903-4 by J. Stewart Black, the judicial advisor of Siam"
6 November 1904. British Archive, FO. 69/265 p. 68.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสยามจะเริ่มการปฏิรูปการ
ศาลไปแล้วก็ยังมีปัญหาอยู่ สจ๊วต แบล็ค ที่ปรึกษา
ด้านกฎหมายในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งให้เห็น
ปัญหาประการในกระบวนการศาลไทยในตอนนั้น
หลายประการ เช่น ตุลาการในศาลแขวงไม่สามารถ
ซึ่งนำหนักของหลักฐานได้ ทนายในศาลแทบไม่ได้
ทำหน้าที่อะไร อัยการเองก็ไม่มีความสามารถและ
เกียจคร้าน⁵² เพราะฉะนั้นจากข้อมูลเกี่ยวกับการ
การศาลของไทยเองอาจจะพูดได้ว่าการปรับปรุง
การศาลในเจ็ดหัวเมืองทำไปพร้อมๆ กับการ
ปรับปรุงการศาลในส่วนอื่นของสยามซึ่งอยู่ในระยะ
เริ่มต้น ปัญหาด้านการศาลในเจ็ดหัวเมืองก็ไม่ต่าง
อะไรกับปัญหาที่สยามเองเผชิญอยู่ในตอนนั้น

สรุป

เพราะเหตุใดสยามจึงต้องปฏิรูปกฎหมายและ
การศาลของปัตตานี คำตอบง่ายๆ จากที่เห็นใน
เอกสารที่ยกมาข้างต้นก็คือเพราะสยามเห็นว่า
กระบวนการว่าความและการศาลแบบเดิมมีปัญหา
สยามจึงต้องเข้าไปปรับปรุงแก้ไข แต่คำถามที่ตาม
มาก็คือ แล้วทำไมสยามต้องเดือดร้อนกับการที่
กระบวนการศาลในปัตตานีมีปัญหา คำตอบก็ต้อง
วกไปที่เดิมเพราะสยามมีนโยบายเข้าไปปกครอง
หัวเมืองให้เป็นแบบเดียวกับทั้งประเทศ คือระบบ
เทศาภิบาล

หากมองจากมุมมองของคนปัตตานีโดยเฉพาะ

ชนชั้นปกครอง ก็คงมีค่าได้เสียกลับมาเหมือนกัน ว่ารู้ได้อย่างไรว่าสิ่งที่สยาม "ปฏิรูป" นั้นดีจริง เพราะในตอนนั้นหากดูจากบันทึกของที่ปรึกษากฎหมาย ชาวต่างชาติที่สยามจ้างมา สยามเองก็มีปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายและการศาลไม่แพ้กัน พุดอีกอย่างหนึ่งก็คือปัญหาเกี่ยวกับการศาลที่พระยาสุขุมหรือเจ้าหน้าที่คนอื่นพบในเจ็ดหัวเมืองก็สะท้อนปัญหาของสยามเองด้วย ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วอะไรคือสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้สยามเข้าไปปฏิรูปการปกครองในปัตตานี เพื่อรักษาดินแดนและอำนาจอธิปไตยจากชาติตะวันตกอย่างที่นักวิชาการไทยมักพูดหรือเพื่อแสดงให้เห็นว่า "ฉันทักปกครองเมืองขึ้นได้" ดังที่ลูซิวาภาษ์

คำถามนี้คงจะเป็นที่ถกเถียงกันไปตราบเท่าที่สำนักทางประวัติศาสตร์ระหว่างสยามกับปัตตานียังขัดแย้งกันอยู่ แต่สิ่งหนึ่งที่ชี้ได้คือการปรับเปลี่ยนระบบการศาล (อย่างน้อยในสมัยรัชกาลที่ 5) ทำให้

เจ้าเมืองหมตอำนาจลงในการตัดสินใจคดี แนนอนการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เจ้าเมืองไม่พอใจ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนฟ้องร้องเจ้าเมืองของตนได้โดยอาศัยกระบวนการศาลแบบใหม่ และให้โต๊ะกาลีมีส่วนเข้ามากำหนดนโยบายในการจัดการศาลศาสนามากขึ้น เอกสารของไทยถึงแม้จะเสนอมุมมองของนักปกครองชาวสยามเพียงฝ่ายเดียว แต่ก็ทำให้เราเห็นสังคมของปัตตานี โดยเฉพาะการขัดผลประโยชน์กันเองของชนชั้นปกครองมลายู ทำให้เรารู้ว่าเมื่อมีความขัดแย้งกัน บางครั้งสยามก็ถูกดึงเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยในฐานะคนกลาง การศึกษาเรื่องการศาลในปัตตานีทำให้เรารู้ว่าการจะมองประวัติศาสตร์สยามกับปัตตานี ไม่ควรมองเพียงมิติเดียว แต่ควรดูลึกลงไปในสังคมมลายูเองด้วย ว่าเป็นอย่างไรมีความขัดแย้งภายในอย่างไร และมีวิธีจัดการกับปัญหาอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยะมหาราช. 2511. คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเถลิงถวัลราชสมบัติครบ 100 ปีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรวบรวมจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปีนับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑. กรุงเทพฯ: กระทรวงยุติธรรม.
- กระทรวงยุติธรรม. 2535. 100 ปีกระทรวงยุติธรรม. กรุงเทพฯ: กระทรวงยุติธรรม.
- ครองชัย หัตถา. 2551. ประวัติศาสตร์ปัตตานีสสมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณรงค์ ศิริปะชนะ. 2518. ความเป็นมาของกฎหมายอิสลามและดาโต๊ะยุติธรรม. ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์.
- พรรณงาม เก้าธรรมสาร. 2519. "การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญาโท คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พุทธพล มงคลวรารณ. 2556. "นักเรียนประวัติศาสตร์กับนักมานุษยวิทยา : บันทึกจากบ้านทรายขาวเมื่อร้อยปีก่อน" รุสมิแล. 34-3.

- นิอับลุลาภิ๊ป บินนิฮ์ซัน. 2551. “กฎหมายมลายูในภูมิภาคมลายู.” ใน **มลายูกับรัฐไทยในมิติประวัติศาสตร์และอารยธรรมกับการสร้างความเป็นธรรม** (รวมบทความสัมมนา). วิทยาลัยอิสลามศึกษาและโครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- วิเชียรศิริ (ชม ณ สงขลา) พระยา. 2506. **พงศาวดารเมืองปัตตานี ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 ภาคที่ 3 และภาคที่ 4 ตอนต้น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา. (พิมพ์ใหม่ในกรมศิลปากร. “พงศาวดารเมืองปัตตานี” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก*. เล่ม 6, กรุงเทพฯ:กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545).
- สมโซติ อ่องสกุล. 2521. “การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ.2449-2474)” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรจน์ประสานมิตร.
- 2524. “การปกครองมณฑลเทศาภิบาล มณฑลปัตตานี” ใน **มณฑลเทศาภิบาล วิเคราะห์และเปรียบเทียบ**. วุฒิชัย มูลศิลป์และสมโซติ อ่องสกุล บ.ก. เอกสารทางวิชาการของสมาคมประวัติศาสตร์ไทย.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2509. **เทศาภิบาล**. กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาจินดารักษ์ (จำลอง สวัสดิ์-ชูโต).
- อิสมาแอ อาลี.1994. **กฎหมายอิสลาม ประวัติความเป็นมา,กฎหมายพินัยกรรม**. ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
- Davisakd, Puaksom. 2008. Of a Lesser Brilliance: Patani Historiography in Contention. In **Thai South and Malay North; Ethnic Interactions on a Plural Peninsular**, edited by Montesano Micheal and Jory Patrick, pp.71-88. Singapore: National University of Singapore.
- Engel, David M. 1978. **Code and Custom in a Thai Provincial court: the Interaction of Formal and Informal System of Justice**. The Association for Asian Studies Monographs, No. 34. Arizona: the University of Arizona Press.
- Hooker, M.B. 1972. **Adat Laws in Modern Malaya, Land Tenure, Traditional Government and Religion**. London: Oxford Univesity Press.
- 1986. The Law Texts of Muslim South-East Asia. In **Laws of South-East Asia Vol. 1 The Pre-modern Texts**, edited by Hooker, M.B. Butterworth.
- Jory, Patrick. ed. 2013. **Ghost of the Past in Southern Thailand**. Singapore: NUS Press.
- Kobkua Suwannathat-Pian. 1988. **Thai-Malay Relations: Traditional Intra-Regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Centuries**. Singapore: Oxford University Press.
- Koch, Margaret L.1977. Patani and the Development of a Thai State, **Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society**. Vol.L(2).
- Loos, Tamara. 2010. Competitive Colonialisms: Siam and the Malay Muslim South. In **Ambiguous Allure of the West: Trace of colonial in Thailand**. Edited by Rachel Harrison and Peter Jackson, pp.75-91. Hongkong: Hongkong University Press.

- 2006. **Subject Siam: Family, Law, and Colonial Modernity in Thailand.** Chiangmai: Silkworm Books (first published in 2002 by Cornell University).
- Mohtar bin Haji Mohammad Dom. 1979. **Malaysian Customary Law and Usage.** Federal Cultural Series. Kuala Lumpur: Federal Publication.
- Nantawan Haemindra. 1976. The Problem of the Thai-Muslims in the Four Southern Provinces of Thailand (Part One), **Journal of Southeast Asian Studies.** 7(2):197-225.
- Peletz, Michael, G. 2002. **Islamic Modern : Religious Courts and Cultural Politics in Malaysia.** Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Roff, William. 1974. The Origins and Early Years of the Majlis Ugama. In **Kelantan: Religion, Society and Politics in a Malay State**, edited by William Roff, pp.101-152. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Skeat, William W. 1953. Reminiscences of the Cambridge University Expedition to the North-Eastern Malay States, 1899-1900. **Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society** 26 (4):9-147.
- Syukri, Ibrahim. 2005 . **Sejarah Kerajaan Melayu Patani : History of the Malay Kingdom of Patani.** Translated by Conner Bailey and John Miksic. Chiangmai: Silkworm Books. First published by Center for International Study, Ohio University Press,1985.
- Tej Bunnag. 1977. **The Provincial Administration of Siam 1892-1915: The Ministry of Interior under Prince Damrong Rajanubhab.** Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Volker Grabowsky. 1995. **Regions and National Integration in Thailand 1892-1992**, edited by Volker Grabowsky. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

[แนะนำหนังสือ]

วารสารวิจัยสังคม 2556 ปีที่ 36 ฉบับที่ 1

วารสารที่รวบรวมบทความวิชาการด้านสังคมศาสตร์ โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วารสารฉบับนี้ได้จัดพิมพ์บทความ 6 ชิ้น มีประเด็นหลักในเรื่องของความเหลื่อมล้ำหรือไม่เท่าเทียมกันทางสังคม ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง รวมถึงแรงงานข้ามชาติ 3 บทความแรก สะท้อนเรื่องความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครจากมิติความเหลื่อมล้ำ 6 มิติ ภายใต้โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางสังคม บทความที่ 4 เรื่องราวและสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นกับแรงงานต่างด้าวกัมพูชาที่ทำงานในประเทศไทย บทความที่ 5 บทความภูมิทัศน์ทางการเมืองในสังคมชนบทสมัยใหม่ เรื่องราวของการซื้อสิทธิ์ขายเสียง ส่วนบทความที่ 6 เป็นปริทัศน์หนังสือชื่อ “อ่านมาร์กซ์ในเมือง (ขบถ)” โดย ปกรณ์ เลิศเสถียรชัย

